

МАЙСТЕР ПЕДАГОГІЧНОЇ СПРАВИ — В.О. ЩЕПОТЬЄВ (1880-1937 рр.).

Анотація. У статті розкрита сутність педагогічної майстерності видатного українського педагога, фольклориста та перекладача — Володимира Олександровича Щепотьєва (1880-1937), визначені складники ораторського і педагогічного таланту вченого, в хронологічній послідовності означені етапи формування його майстерності й професіоналізму на різних громадських та наукових посадах.

Ключові слова: педагогічна майстерність, ораторське мистецтво, педагогічний талант, В.О. Щепотьєв, Полтавський Інститут народної освіти.

Annotation. In article the essence of pedagogical skill of the outstanding Ukrainian teacher, specialist in folklore and translator — Vladimir Aleksandrovich Shchepotyev (1880-1937) is disclosed, components of oratorical and pedagogical talent of the scientist are designated, in the chronological sequence stages of forming of his skill and professionalism at various public and scientific positions are removed

Key words: pedagogical skill, oratory, pedagogical talent, V. A. Shchepotyev, Poltava institute of national education.

Перед випускниками вітчизняних вищих закладів освіти 1918-1919 рр., незважаючи на всі суспільно-політичні негаразди та матеріальні скрути, стояло завдання оволодіння способами і прийомами для досягнення того, щоб кожен урок був планомірно організованою педагогічною працею з вихованцями і плавно переходив від вершин своєї продуктивності до вільної взаємодії. Аналіз змісту лекційних курсів педагогіки окремих професорів українських педагогічних ВНЗ дозволяє стверджувати, що більшість із них усвідомлювала необхідність ознайомлення студентів із методикою і технікою педагогічної взаємодії, елементами професійної майстерності в учительській праці. Серед викладачів обстоювалася думка про те, що лише вчитель, його слова, його жест, його погляд, його любов до дітей та щире захоплення своїм предметом — ось чинники, які здатні розпалити в учнів хвили енергії та іскри ентузіазму до роботи. Вчителю-реміснику, вчителю, який відбуває в класі тяжку повинність, немає місця в новій школі. Вона чекає вчителя-професіонала, вчителя-художника і вчителя-творця нових цінностей [6, с. 370].

Важливу роль у формуванні основ педагогічної майстерності майбутніх учителів відіграв видатний учений, літературознавець, фольклорист і педагог — Щепотьєв Володимир Олександрович (1880-1937 рр.). Його педагогічний талант розкрився вже на початку ХХ ст. Закінчивши Полтавське духовне училище, Полтавську духовну семінарію (1900 р.), а згодом — С.-Петербурзьку духовну академію (1904 р.), В.О. Щепотьєв учителював у Полтавській дівочій єпархіальній школі та музичній школі Полтавського відділення російського музичного товариства з 1904 р. по 1917 р. Варто відзначити, що ґрунтовна освіта, отримана педагогом у провідних духовних закладах Російської імперії, а також цикл релігійних (риторика, гомілетика, церковнослов'янський спів) та педагогічних (педагогіка, дидактика, психологія) вплинули на високий рівень взаємодії майбутнього педагога, сформували здатність впливати на інтелект, волю й почуття своїх вихованців.

Більшість дослідників наукового й педагогічного поступу В.О. Щепотьєва нерозривно пов'язують його з Полтавським учительським інститутом та історико-філологічним факультетом, об'єднаними й реорганізованими в 1921 р. в Полтавський інститут народної освіти. З 1921 р. до 1923 р. В.О. Щепотьєв обіймав посаду ректора цього навчального закладу. Як керманіч педагогічного ВНЗ вчений був глибоко переконаним у тому, що ключову роль у розвитку педагогічних умінь та навичок майбутніх учителів має відігравати особистість викладача, а до його фахового рівня мають застосовуватися найвищі критерії.

Вияв таланту й майстерності В.О. Щепотьєва здійснювався не лише у викладацькій діяльності, а й у театральному житті міста Полтави першої чверті ХХ ст. Маючи витончений мистецький і літературний смак, учений досить багато зробив для становлення аматорських театральних та музичних колективів м. Полтави. Для провідного на той час в Україні Полтавського оперного театру ним були написані лібрето до опер Ґуно «Фауст», Леонковалло «Паяци», Монюшко «Галька», Феррарі «Мадонніне намисто» та інші.

Дослідниця педагогічної й просвітницької діяльності В.О. Щепотьєва Ю. Гринь, описуючи педагогічний портрет ученого, звертає увагу на його родинне виховання. Любов до української народної пісні була прищеплена його матір'ю — Марією Григорівною, завдяки якій він навчився розуміти красу й мелодійність пісенної спадщини українського народу, відчувати гармонійність і неповторність народного мелосу. Це стало запорукою неперевершених фольклорних праць В.О. Щепотьєва, зокрема збірки «Народні пісні, записані в Полтавській губернії» (1915 р.). Варто зазначити, що чільне місце в пісенному доробку автора відводилося дитячому фольклорному репертуару, адже вчений стверджував: «Народна поезія і народна музика повинні, нарешті, зайняти гідне їм серйозне місце у вихованні дітей» [3, с. 35].

Варто зупинитися на мовленнєвій майстерності педагога, адже серед науково-педагогічних та культурно-просвітницьких громад м. Полтави В.О. Щепотьєв славився неперевершеним лекторським талантом. Аналіз стародруків досліджуваного періоду дозволив констатувати, що концепція окремого педагогічного факультету з відділеннями історико-філологічним і природничо-математичним та нотатками робочих програм, розрахунками, концептуальними положеннями, розробленими М. Рудинським, пізніше лягли в основу створення Полтавського інституту народної освіти, а сам університет став називатися історико-філологічним факультетом (філією Харківського університету). Саме з цього часу можна вести відлік зародження полтавської наукової школи професійної майстерності майбутнього вчителя. При плануванні навчально-виховного процесу значна частина лекційних і практичних годин відводилася на педагогічний цикл, причому, планувалися такі дисципліни, як теорія і психологія педагогічної творчості, методика і теоретичні курси із шкільної справи для практичної підготовки до роботи в школі. На цих курсах студенти мали оволодівати елементами педагогічної майстерності, специфікою професійно-педагогічного спілкування, педагогічною технікою. М. Рудинським були розроблені також програми одно-дворічних курсів для осіб, які бажали отримати спеціальність вихователя дітей дошкільного закладу. Серед дисциплін, що вивчалися за два семестри значна кількість спрямовувалася на шліфування власне педагогічної майстерності наставника-вихователя. Саме на таких курсах і працював В.О. Щепотьєв, читаючи неперевершені лекції з української літератури для вчителів, переважно початкових класів.

Передбачалося, що інструктори із позашкільної освіти теж повинні пройти серйозну педагогічну підготовку при університеті. Для цього була розроблена навчальна програма і складений кошторис таких курсів, що давали особам право бути на посадах інструкторів із позашкільної освіти Народних Рад Полтавщини. Для вихователя-керівника, вводилися ще й обов'язкові предмети мистецько-творчого спрямування не лише для естетичної підготовки педагога, а й для навчання основам зовнішньої та внутрішньої комунікативної поведінки.

Студенти полтавського історико-філологічного факультету черпали теоретичні знання із популярного земського журналу «Нова школа», а також «Вільна українська школа» та «Рідне слово». В цих періодичних виданнях уміщувалися статті В.О. Щепотьєва, присвячені мовленнєвій майстерності вчителя, розвитку мовлення учнів, про походження географічних та топонімічних назв, зокрема назви «Україна», про роль народного фольклору в розвитку мовлення школярів та багато інших. Розмірковуючи про роль педагога в навчально-виховному процесі школи, в системі формування й розвитку особистості конкретного учня, група полтавських учених, серед яких був В.О. Щепотьєв ще в 1918 р. одними з перших зазначали: «Вчитель — це артист. Він повинен добирати такі розповіді, такі оповідання, такі тексти, які б дійсно мали цінність для слухачів, він мусить уміти вкластися в таку художню форму, яка б дала учневі задоволення й викликала справжнє естетичне переживання. Щоб домогтися цього, вчителеві необхідно мати широкий авторитет і солідну підготовку. Мало добирати матеріал для педагогічної

розповіді і вдало її подавати. Вчителю необхідно знати всі деталі того життя, того оточення з якого цей матеріал взятий. Він повинен створити такий настрій, який би взяв гору над власним настроєм чи станом. Вчитель, який організовує педагогічну розповідь, має пам'ятати, що він не професійний актор і мусить всю увагу учнів відвести від себе, від своєї особи і перенести її на дієвих осіб своєї розповіді. Ніколи не треба підкреслювати моралі, вносити свою оцінку — потрібно лише проїнятися настроєм теми, допомогти слову якимось жестом, мімікою, ритмом. А ще вчителю треба знати, що наша українська народна словесність є неперевершеним скарбом із багатства тем» [2, с. 32-33].

Достеменно відомо, що педагогічна еліта та провідна професура вищих педагогічних закладів освіти Полтавщини починає оперувати поняттям «майстерність» у плані підготовки майбутнього вчителя. Про це свідчать численні публікації в популярному педагогічному часописі «Вільна українська школа». В одному з номерів журналу за 1918 рік, де розглядалися проблеми нових перспектив у житті сільського вчительства, зазначалося: «Коли брати до уваги матеріальне забезпечення вчительства, слід не випускати з поля зору поліпшення його освітнього становища, тим більше, що Україна зараз приступає до будови нового культурного життя і що ця робота потребує безліч усякого фаху майстрів, у тому числі й майстрів освітньої сфери» [5, с. 240].

Починаючи з 1919 р. вся робота з формування професійної майстерності майбутнього вчителя в педагогічних ВНЗ України відбувалася під постійним наглядом партійних та інших державних органів. За твердженням С. Мельничука, ставилось питання виховати нову армію педагогічних кадрів, які повинні бути тісно пов'язані з партією, її ідеями і повністю проводили її ідеологію, а це вимагало з боку керівництва належного контролю партійних органів за всіма видами навчально-виховної діяльності вищої педагогічної школи. Радянські каральні органи досить жорстоко ставилися до професури, яка несла українську національну ідею. В.О. Щепотьєв, будучи активним членом етнографічної комісії ВУАН та головою Полтавського наукового товариства в 1929 р. вперше був заарештований у справі Спілки Визволення України й висланий до Сибіру. Після повернення на Полтавщину в 30-х роках ХХ ст., вченого органами ГПУ арештовано вдруге. За свідченнями істориків, які мали доступ до архівів НКВС, В.О. Щепотьєв був засуджений Особливою трійкою при УНКВС Полтавської області 17-19 листопада 1937 р. за ст. 54-10 ч. 1, 54-11 КК УРСР до розстрілу з конфіскацією майна. Вирок виконано 29 листопада 1937 р. у м. Полтаві. Лише 5 липня 1958 р. Полтавським обласним судом видатний педагог був реабілітований посмертно [7, с. 170].

Історик-краєзнавець Л. Бабенко досить детально досліджуючи феномен постаті В.О. Щепотьєва, визначила провідні чинники становлення педагогічної майстерності видатного вченого:

1. Родинна педагогіка та вплив батьків на розвиток розумових та творчих здібностей В.О. Щепотьєва. Згідно зі спогадами сина вченого, який проживав у Росії, батько майстерно володів грою на фісгармонії, піаніно, гітарі, писав вірші, виконував українські народні та історичні пісні. Любов матері В.О. Щепотьєва до пісенного народного фольклору, виконання колискових, родинно-побутових та старовинних українських народних пісень сформувало в майбутнього вченого любов до всього українського, автентичного й самобутнього.

2. Навчання в провідних духовних закладах тодішньої Російської імперії, де В.О. Щепотьєв опанував церковнослов'янський піснеспів, риторику, гомілетуку, основи психології та педагогіки, що в подальшому сприяли розвитку його викладацького таланту, формуванню педагогічної довершеності у взаємодії зі студентами та колегами-викладачами Полтавського ІНО.

3. Дружба із видатним культурно-освітнім діячем м. Полтави – Ф. Попадичем. Варто зауважити, що Ф. Попадич — відомий митець, який усе своє життя присвятив служінню народові, вчитель співів провінційної школи, хоровий диригент, організатор і керівник народних хорів, композитор і фольклорист (1877-1943 рр.). Викладаючи співи у початкових школах міста Полтави, він демонстрував неабиякий педагогічний талант. За твердженням Н. Грицюк, майстер змушений був працювати в умовах «мотузко-паличної» системи, коли вчителі часто придушували волю школярів засобами, далекими від педагогіки. Федір Миколайович виявив рідкісне вміння тонко проникати в духовний світ учнів. Залучаючи своїх вихованців до музики, до хорового співу, відкриваючи їм художню красу народної пісні, він пробуджував глибокі почуття прекрасного, виховував віру в благородні риси людини. Його поява на вулиці, шкільному подвір'ї чи в коридорі завжди викликала палкі прояви дитячої симпатії, зворушливого довір'я. А скільки горя бувало в тих школярів, яких за браком музичних здібностей не зараховували до класного хору! Та Федір Миколайович знаходив теплі слова поради. Розуміючи вразливість дитячої психіки, він співав з ними окремо, доручав переписувати партії, зберігати й роздавати ноти, оцінювати спів інших. Педагогічна слава Ф. Попадича швидко набувала в місті такої популярності, що керівництво декількох гімназій пропонували йому посади вчителя музики [4, с. 12-13].

Федір Миколайович був глибоко переконаний у важливості пісенного мистецтва та фольклору в педагогічній діяльності кожного вчителя-професіонала. Як умілий диригент, наслідувач творчої пісенної спадщини класиків музичної культури, він залучає до самодіяльної капели м. Полтави вчителів гімназійних установ, викладачів місцевих ВНЗ. Серед педагогів було багато осіб з природним даром і здібностями до співу. Ф. Попадич, наслідуючи М. Лисенка, переймає його метод роботи з обдарованими, але неосвіченими співаками. Більшість самодіяльних хористів, маючи прекрасні голоси, навіть не знали нот, тому підготовка репертуару вимагала титанічних зусиль і напруження. Та сам процес занять захоплював співаків, приносячи їм естетичне задоволення. Працював Федір Миколайович майстерно. Привітний і доброзичливий, палко закоханий у музику, він зумів створити навколо себе

радісний, творчий настрій, уміло, непомітно досягаючи найважчого — злагодженого ансамблю і чистого строю [4, с. 16]. Це приваблювало в його колективи багатьох учителів, які, співаючи, вдосконалювали свою педагогічну майстерність шляхом правильної постановки голосу, дикції, дихання — складових педагогічної техніки, які необхідні в щоденній діяльності педагога-практика. В.О. Щепотьєв, здійснюючи просвітницьку діяльність, брав активну участь у заходах полтавського музичного товариства «Боян», виступаючи з лекціями перед концертами хору, яким і керував Ф. Попадич, про що засвідчують афіші із музею «Музична Полтавщина». Ораторська майстерність В.О. Щепотьєва, як писали в тогочасній газеті «Полтавская речь» виявлялася лаконічністю та яскравістю викладу матеріалу про еволюцію народної пісні, зміст колядок із часів язичництва, народнопісенні традиції й обрядові пісні українського народу [1].

4. Титанічна праця вченого на посаді ректора Полтавського ІНО (1921-1923 рр.). Л. Бабенко у наукових розвідках наводить спогади колишньої студентки Полтавського ІНО — М. Дейко в яких відображено талант справжнього педагога-майстра: «Людина ніжної й чутливої душі та лагідної товариської вдачі, що щасливо доповнювалася дотепністю і жартівливістю, він користувався загальною пошаною й любов'ю. Золотоустий лектор, він захоплює і веде за собою численну аудиторію, що збирається на його прилюдні доповіді, де він майстерно переплітає українську літературу з історією нашого народу. Дуже мелодійний, баритонального тембру голос, лагідні темні очі, спокійне, обрамлене темною, досить довгою «окладистою» бородою обличчя, неквапна розважна мова чарували слухачів, а висока ерудиція імпонувала їм» [1].

Володіючи неперевершеною технікою саморегуляції власної поведінки, навіюванням і переконуванням, В.О. Щепотьєв став для колег-викладачів та студентів Полтавського ІНО взірцем високого рівня педагогічної дії. Син ученого, який у 1937 р. вступив до Саратовського університету, поділився з полтавськими істориками і краєзнавцями перепискою із батьком, у якій йдеться про вияв вищого рівня педагогічної майстерності, олюднення й опочуттєвлення всього того, що прагнув зробити ректор педагогічного закладу: «Той факт, що тобі робиться весело, коли ти входиш в університет, — це знаменний факт, це тебе тягне до роботи, це запорака, що робота піде добре. Як я любив цей настрій! Як мені весело було входити в аудиторію, де мене ждали слухачі, особливо коли я збирався говорити про те, що мене самого дуже цікавило. А як таких відділів у моїй науці, які мене не цікавили, було небагато, то настрої у мене завжди був добрий. І пам'ятаю, ще з років студентства до останніх років учителювання, я кожного ранку прокидався з цікавістю до наступного дня. Мені було цікаво жити весело. Кожного дня я почував себе творцем життя. Хороший настрій! Добрий і чесний!» [1].

Аналіз педагогічної майстерності та освітнього поступу видатного українського вченого й педагога — В.О. Щепотьєва дозволяє стверджувати, що він був щиро переконаним у наступному: суттєве значення в прилученні майбутнього вчителя до національних цінностей учіння в процесі його професійно-педагогічної підготовки має класифікація національних освітніх цінностей. Національні цінності включають досягнення культури, зокрема й педагогічної, історично усталені традиції народу у сфері виховання й учіння, класичну спадщину видатних національних педагогів, їхні основоположні ідеї, теорії і концепції, дидактичні й методичні розробки, навчальні книги й методичні посібники, технологічні способи й прийоми навчання, інноваційний творчий педагогічний досвід, правові й законодавчі акти, програмові документи, що визначають прогресивні реформи, підтримують педагогічне покликання і талант, розвивають ціннісні підходи до потенціалу інноваційної діяльності вчителя, визначають професійно-ціннісні якості для їх виховання й розвитку в освітній системі.

Ім'я славетного полтавця навічно вписане золотими буквами в історію української освіти й виховання, вченому в м. Полтаві встановлено меморіальну дошку на фасаді Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка, створені музейні експозиції та іменем Щепотьєва названо бульвар у новому мікрорайоні обласного центру.

Література:

1. Бабенко Л.Л. «Перш за все думав про українську культуру...»: Володимир Олександрович Щепотьєв / Людмила Леонідівна Бабенко // *Культура і сучасність: альманах*. — К.: Міленіум, 2015. — № 2. — С. 182.
2. Години творчого оповідання // *Нова школа*. — 1918. — № 2. — С. 20-34.
3. Гринь Ю.М. Роль музичної та педагогічної діяльності В. Щепотьєва у розбудові української національної культури на початку ХХ ст. / Ю.М. Гринь // *Збірник наук. праць Бердянського педагогічного університету (серія: Педагогічні науки)*. — Бердянськ: БДПУ, 2010. — № 4. — С. 35-40.
4. Грицюк Н. І. Федір Миколайович Попадич / Н. І. Грицюк. — К.: Музична Україна, 1987. — 104 с.
5. Рошаківський М. Нові перспективи в житті сільського учительства / Михайло Рошаківський // *Вільна українська школа*. — 1918. — № 5-6. — С. 236-242.
6. Троицкий Д. Г. Живые беседы, как метод преподавания в новой школе / Д. Троицкий // *Новая школа*. — 1918. — № 7 — 8. — С. 369-375.
7. Шевчук В.В., Шевчук С.М. Ректори Полтавського Інституту народної освіти (1921-1930) та директори Полтавського інституту соціального виховання (1930-1933) / В.В. Шевчук, С.М. // *Історична пам'ять*, 2014. — № 30-31. — С. 170-171.